

Una vaca clapada

(ALDC, VI, 1314. Una vaca clapada)

L'enunciat designa una vaca 'que té una o diverses clapes a la pell, o que té una taca al front', i conté una gran varietat de significants, entre els quals predominen els descriptius, relatiu al color.

Clapada (s. XIX) deriva de *clapa* (s. XIII; *claper*, s. XI), potser d'una arrel onomatopeica preromana *KLAPP (cf. oc. *clapa*), més el suf. -ada (< -ATA) que, com en la major part dels mots que veurem, constitueix un adjectiu que adquireix la qualitat del nucli; der. *clapejada* 16, 48, 51, 55, 57, 59 (var. *clapeiada* 51), format amb el suf. intensiu -ejar (< -IDIARE). *Clapa* presenta dues var.: *platxa*, origen de *platxada*, "de color negre, blanc i marró" 125, "de colors roig i blanc" 149; i *plapa* (s. XIII), origen de *plapada* (s. XV), amb la var. *plapejada* 19, 40. *Picada* 58 és un der. de *picar*, d'origen onomatopeic, com *pic*, que de 'forat a la pell' va passar a 'taca que deixa el cop que l'ha causat'; var. *picadeta* 184, dim., "de clapes menudetes"; *picatosa* 159, der. de *picat*; *picallada* 28, der. de *picallar*; i, amb sonorització de la -c-, els der. *pigada* 48, 109, *pigallada*, *pigalla* 42 i, probablement, *pigona* 61; cal tenir en compte que el llat. *pīca* 'garsa' té relació amb aquell ètim "per les taques i colors variats de la garsa" (DECat) i que és l'origen del cat. *piga* 'taca' i ant. 'garsa', i del cat. *pia* 153, 186, 187, que hi hauria arribat des del fr. *pie* 'garsa' i a través del cast. murcià i manxec (cf. *ALeCMan*, mapa 549; per a la metàfora 'garsa' → 'color pigallat', cf. *burraco* [< *urraca*] del mateix atles); *a peques* 158 és pres del cast., amb la probable adaptació en el der. *becada* 58. *Bigarrada* 'de molts colors diferents i discordants' (s. XVI), "de color blanc, ros i negre" 19, és un manlleu a l'oc. *bigarrat* o al fr. *bigarré* (s. XV), format de *bi* 'dues vegades' i *garre* 'de dos colors' aplicat al pelatge d'un animal; var. *bigarrejada* 13 i, amb canvi de suf., *bigarrala* 21 i *bigarlada* 41, amb dissimilació de la vibrant. *Virada* és una var. de *veirada/vairada*, der. de *VARIATA* (*variada* 177), de *VARIUS* 'de colors diversos' (cf. *varius* 'truita [de riu]', Sant Isidor), amb monoftongació de [əj] > [j], com en *virolada* 7, 19, 45, 103, 144, der. de *violar* (cf. *veirol* > *virol*, dial. *forreiac* > *forriac*, *aureions* > *aurions*, *einam* > *inam*, etc.; Veny, 2005 b: 161); notem que l'alg. *valja* 85 ha estat pres del logudorès *varġa* i que *vergada* 31, tot i que sembla una var. de *variada*, probablement és un der. de *verga* (< *vġrga*), que és la imatge present en el mall. de Santanyí *vergada* 'variada [peix]'. *Pinta* sembla que és pres del cast. *pinto*, -a, adj. (s. XVI), on procedeix de *PĪNCTU-, -A, part. de PĪNGĒRE 'pintar', com *pintada* 131, 133, 138, 166, 176, 178 ho és de *pintar* (< llat. vg. *PĪNCTARE); *pintarratxada* 159, 166 o *pintarratjada* 173 és adaptació del cast. *pintarrajejar* (doc. val. *pintarratchar*, Lamarca, 1842; *pintarrajar*, Escrig, 1851); *mascarda* 93, 94, amb clapes de negre, var. de *mascara*, d'origen no aclarit; *mallada* 115, 118, der. de *mall* (< *MACŪLA* 'taca'); *colorada* 53, 145, 166, der. de *colorat*, adaptat del cast. *colorado*, amb la var. de *colors* 118; *callola* 4, 6, 7, 9, 11, de color groguenc tirant a ros o vermell, pres de l'oc. *calhòl* 'bigarrat', d'origen cèltic.

La resta de noms es basen en: a) el color procedent d'una metàfora o metonímia: *tordilla* 57, 147, manlleu al cast., on és der. del cast. *tordo*, per les taques d'aquest ocell;

mosquetjada 157, der. de *mosca* (< *MŪSCA*), però probablement adaptació del cast. *mosqueado* (doc. val. *mosquejat*, Escrig, 1851), encara que aparegui excepcionalment en l'escriptor banyolí Agustí (s. XVII); *vinosa* 106, del color del vi (< *VĪNUM*); *tigrada* 19, "mig ros, mig blanc", semblant a la pell d'un tigre (< *TIGRIS* ← gr.); *burella* 28, de color fosc o negre, f. de *burell*, d'origen desconegut; *morisca* 43, negrós clapejat de blanc, der. de *moro* (< *MAURU*) amb el suf. -isc, d'origen culte (< -ISCU); *cardina* 152, "de color gris i roig", com l'ocell (< **CARDUĪNA*, der. de *card*, pel costum d'aquest ocell d'alimentar-se de les seves llavors); *garrida* 151, "blanca, negra i roja", és a dir, bonica de colors (cf. canari *hermosa*, cf. *ALEICan*, I, mapa 357);

b) la forma de les clapes: *apedaçada* 178, der. de *pedaç* (< llat. vg. *PĪTACCĪUM*, cl. *PĪTTACĪUM* ← gr.), amb la var. *pedaçada* 165 i les formes perifràstiques *a pedaços* 155, 169, *té pedaços* 36; *estelada* (veg. més avall); *allunada* 189, der. de *lluna* (cf. cast. *lunar*, murcià [*cordero*] *alunarao* a *ALeCMan*, mapa 405); *florejada* 121, 179-181, 184, 185, der. de *flor* (< *FLŌRE*), amb la var. *floreada* 98 i amb canvi de suf., *florida* 136, 150, 182, 190 (var. *fiorida* 106); *verticala* 85 (pron. [veltik'ara]), f. de *vertical* (< llat. *VERTĪCĀLIS*), "amb ratlles verticals, perquè pareix fuetada de calqui u"; *bistacara* 85, compost de *bis* 'dos cops' i el part. de *tacar*, der. de *taca* (< llat. vg. **TACCA* < germ. *TAIKN* 'senyal');

c) una clapa a una part del cap: *estelada* 11, 33, 65, 91, 97, 144, der. de *estela* (< *STĒLA*), per dissimilació de quantitat en *STĒLLA* (E llarga i L llarga), "amb una clapa al front", i *estrelada* 98, 144, 150, amb repercussió de la líquida, der. de *estrela* 106 (doc. val. Ros, 1739, 1764; Sanelo, 1802; Escrig, 1851); *estrellada* 101, der. de *estrella* 35, 42, els dos presos del cast.; *bragada* 71, der. de *braga* (< *BRACAE*), car a l'entrecuix té un color diferent de la resta del cos; *careta* 153, dim. de *cara* (< gr. *KĀRA*), perquè la té blanca i la resta del cos d'un altre color (cf. murcià [*cordero*] *careto* a *ALeCMan*, mapa 550); *perdiu* 15, que, si no és pel seu color rogenc, serà pels moviments del cap ("de cap eixerit");

d) la mescla de colors: *mesclada* 62, der. de *mesclar* (< llat. vg. **MĪSCŪLARE*, der. de *MĪSCĒRE*); *barrejada* 183, der. de *barrejar* (< *VERRĒRE* més el suf. -ejar 'escombrar, sotmetre a pillatge'); *crusada* 24, adaptació del cast. *crusada* 'híbrida'; e) la raça de la vaca: *holandesa* 34, 44, 55, 56, 86, 101, 116, der. de *Holanda*, amb la var. *horlandesa* 19; *ginebresa* 34, 44, 46, "de colors barrejats", der. de *Ginebra*, var. cast. de *Geneva*; *suïssa* 47, f. de *suís*.

Recordem que, a causa sobretot de la introducció en el domini cat. de races diverses, han entrat en cat. mots forans: *callola* i *pia*, de l'oc.; *valja*, del sard; *crusada*, *bordilla*, *colorada*, *careta*, *pintarratxada*, potser *pinta*, del cast.

Geolinguísticament, el mot *virada* ocupa part del cat. central, acompanyat de *clapada*, que també es troba en mall. i eiv., mentre que *plapada* és nord-occ. i *platxada* es reparteix entre aquest i el val. sept. *Pinta* és del val. i *pigallada* coneix punts esparsos del cat. principatí.

Són mots normatius *bigarrada*, *burella*, *clapada*, *pigallada*, *tigrada*, *virada*, des del *DG*₁, 1932; *estelada*, des del *DIEC*₁, 1995.